

La Tela de Penèlope:
Entre la Grècia clàssica i la poesia catalana actual

La literatura, com Penèlope, teixeix una llarga i complexa obra, bo i esperant l'arribada d'un Ulisses segurament impossible. No es tracta, però, del concepte d'«inter-textualitat», sinó de l'afany comú, del neguit humà – por, curiositat, joc, desig de bellesa... – que acompanya els segles i els papirs i els papers. No és d'estranyar, doncs, que a un cantó i a l'altre de la literatura trobem afinitats, vivències compartides, i que la Grècia clàssica entesa com a art i civilització ben vivents atifi també la poesia catalana actual. Del disseny que, comptat i debatut, en resulta, presentem algunes mostres en aquest article, bocins de la tela de la Penèlope pacient dels escriptors, amb l'esperança d'haver-hi vist unes quantes de les espurnes que il·luminen el camí entre la literatura grega clàssica i la nostra. Alguns poetes (Margarit, Perucho, Piera, Creus, Parcerisas...) l'han transitat diverses vegades, i especialment el tema d'Odisseu ha tingut entre nosaltres prou conreu i bastants de fruits.

La presència de la Grècia clàssica ha complert en les darreres dècades de la nostra literatura una funció al·legòrica: la situació històrico-política de les terres catalanes ha menat que, alguns poetes, fessin servir aquella civilització com a correlat de les vicissituds a l'època de la dictadura franquista. Joan Margarit (Sanaüja, 1938) recorda *Elegies de Bierville* de Carles Riba o *Ariadna* de Salvador Espriu. «Com a bon mediterrani, home de "pàtria petita"»¹, el poeta ponentí crea també una terra, Tifundis. I de la mateixa manera que Espriu parlava, per exemple, de Konilòsia i Lavínia, recrea la història grega a *Cants d'Hekatònim de Tifundis* (1982), *El passat i la joia* (1983), *Mar d'hivern* (1986), etc. Així mateix, de Margarit podem afirmar el que Gabriel Ferrater deia a propòsit de Riba: «Ell realment s'identificava amb un petit poble que havia estat atacat per un im-

---

¹ Joan Fuster: «La poesia de Salvador Espriu», *Contra el Noucentisme*, Barcelona: Ed. Crítica, 1977, p. 133.

mens imperi i que, a diferència dels atenesos, havia perdut.»² L'època, però, és diferent, i a la dècada dels vuitanta la poesia de Margarit no solament permet una lectura cívica, sinó que també ofereix una temàtica intimista i una actitud lírica.

A *Cants d'Hekatònim de Tifundis*, Hekatònim, el poeta bàrbar, neix com un *alter ego* de Joan Margarit, qui sap si perquè la distància temporal i geogràfica que aquest heterònim implica li afavoria el canvi d'idioma. En el pròleg a *L'ordre del temps*, Margarit explica com es decidí a usar el català per a la seva poesia més recent:

Estàvem repassant les meves traduccions al castellà de l'*Estimada Marta* i, tot d'una, mentre jo les llegia en veu alta, m'apun-
taren unes llàgrimes que eren de comiat d'una llengua, de molts
poemes que ja eren lluny per sempre.³

Precisament, al primer poema que signa Hekatònim - «Mai no m'he tingut per grec» - es mostra la preocupació per aquesta qüestió en una antítesi no del tot aconclerta: als seus versos, i quelcom d'auto-biogràfic s'hi amaga, Hekatònim ha adoptat els costums dels grecs, parla llur llengua i n'admira la religió; no obstant això, el dedins del poeta manté els vells hàbits, les primeres creences més relacionades amb la natura i la seva llengua originària:

«Mai no m'he tingut per grec»

Tu saps molt bé que mai
no m'he tingut per grec.
Lluny de la meva infància,
dels meus rius vermellosos
i de la meva gent,
he adoptat costums
que no t'han d'enganyar.
No tinc enyors de terres,
però, encara estimant-te
sempre en la teva llengua,
tu saps molt bé que mai
no m'he tingut per grec.
Admiro els vostres temples
però els meus déus em parlen
des del fullam dels arbres.
Esposares un bàrbar.
Et recullen les llàgrimes
unes mans estrangeres
que quan t'acaricien
mai no acabes d'entendre.⁴

² Gabriel Ferrater: *La poesia de Carles Riba*, Barcelona: Ed. 62, 1979, p. 86.

³ Joan Margarit: *Pròleg a «L'ordre del temps»*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 5.

⁴ Joan Margarit: «Mai no m'he tingut per grec», *Cants d'Hekatònim de Tifundis*, Barcelona 1982, p. 63.

L'ús al·legòric abraça doncs aspectes personals, i també d'altres de més generals, afins al realisme històric: així, a «Guerra civil», de títol prou explícit i amb la referència a la «sophrosyne» grega.

Aquest suport en Grècia continua a *El passat i la joia*: Milet, la ciutat d'Àsia menor que pactà amb el persa Cir després d'una llarga guerra civil per tal de mantenir una certa independència, proporciona a Margarit el motiu al·legòric que li cal. Glossant al llarg de tot el poemari l'obra d'Heròdot, el poeta català a «Himne milesi» destaca, en primer lloc, la condició no bèl·lica d'aquest poble, el seu paper en l'origen de la filosofia, i repeteix, en segon lloc, la impossibilitat de perdre la identitat profunda, la relacionada - com en «Mai no m'he tingut per grec» - amb la naturalesa:

«Himne Milesi»

Som envaïts al so d'arpes i flautes
i ja la lleu remor que fan les armes
ens fa restar amagats a dins de casa.
Mai no hem estat un poble de guerrers
vora una mar de marbres i de lògica;
però mai no han pogut, els invasors,
arribar fins als nostres camps d'espigues,
ni fins als marges de les oliveres
o la plana dels horts i dels fruiters.
Que tots restin lluints i ben regats,
més enllà dels turons,
al regne de la llum i del silenci.⁵

Com els milesis, també els atenesos faciliten la reflexió de Joan Margarit damunt el poder i la llibertat. En el segle VI a. C., mitjançant una política popularista i després d'alguns tripijocs i d'algunes temptatives violentes, Pisístrat aconseguí de dominar Atenes; «Prec dels atenesos al tirà Pisístrat»⁶ se'n fa ressò i aprofita la història per tal de relacionar-la amb la pèrdua de la llibertat i del seny: el poble atenenc s'ha deixat enlluernar pel miratge d'una falsa Atena.

Per bé que el suport hel·lènic no és ni de bon tros tan important, a *Mar d'hivern* figura en alguns poemes. Hi tornem a trobar la interiorització d'elements clàssics, al mateix temps que continua preocupat per la temàtica civil. A tall de mostra de la utilització lírica de referències gregues, «Guerra del Peloponès» barreja la història, a l'ombra secular de Tucídides, amb la vivència personal del pas del temps. En canvi, per exemple, «Lament dels troians» abasta una situació col·lec-

⁵ Joan Margarit: «Himne milesi», *El passat i la joia*, Barcelona 1983, p. 92. Milet va tenir un paper important com a ciutat comercial; «vora una mar de marbres i de lògica» al·ludeix a la seva condició de vila capdavantera en l'especulació filosòfica.

⁶ Joan Margarit: *El passat i la joia*, p. 99.

tiva, també prou visible a «Troians» de Konstandinos Kavafis⁷: la derrota, el pes dels estrangers, la humiliació...

Darrera aquesta utilització de referències clàssiques, hi ha un desig d'ampliar la capacitat de suggerir dels poemes per mitjà de l'aprofitament d'unes connotacions que, en el cas de Margarit, estan al servei d'una temàtica sovint intimista. Si fa no fa com en l'ús de qualsevol metàfora o al·legoria, incrementa un xic la funció emotiva i bastant la funció conativa o apel·lativa.⁸ Així torna a succeir a *La dona del navegant* (1987), el seu darrer llibre, on explica i escolta les seves experiències des d'una altra veu que li parla ben dedins.

Algunes voltes, les al·lusions al món hel·lènic no hi són ja motius primers o punts de partida, sinó suports en el bastiment d'una reflexió, començada abans, dels versos. De bell nou, al tercer poema de *La dona del navegant* apareix Milet; segons que Margarit destaca, la «pòlis» comerciant fou el gresol de la primera filosofia, que neix al mateix temps que la comunicació i la necessitat de comprendre la natura del món⁹ i, a més a més, com a resposta racional als mites:

que el saber, en començar, no era als deserts
dels místics i els profetes: fou al port,
al mercat, al bullici de Milet.¹⁰

Per tant, contraposa el nou saber al coneixement religiós. Tales de Milet en la seva qualitat de matemàtic surt en una al·lusió dels versos finals del poema XXI, que serveixen a més d'exemple del procediment habitual de Margarit quan empra referències clàssiques:

Perquè, amb exactitud, com el milesi
amidava l'alçària amb les ombres,
només l'oblit pot amidar la mort.¹¹

El fons grec és ben evident al llarg de tot el recull: hi figuren Homer, Heràclit, Anaximandre, la paradoxa d'Aquil·les i la tortuga de Zenó, Empèdocles, Xenòfanes, Demòcrit d'Abdera, Parmènides...

El darrer llibre com a poeta de Joan Perucho (Barcelona, 1920) duu un títol força revelador, *Itineraris d'Orient* (1985). El seu eix temàtic volta a l'entorn d'un viatge des de la fascinació per la Mediterrània, des de l'espai pel temps. L'encapçala una citació d'Anna Comnenos,

⁷ Poema del 1905, número 11 en l'edició canònica de Savidis.
⁸ Veg. Michel Le Guern: *La metàfora y la metonímia*, Madrid: Ed. Càtedra, 1980, p. 86 sq.

⁹ Els primers pensadors jonics són anomenats físics (de «physis», natura).

¹⁰ Joan Margarit: *La dona del navegant*, Barcelona: Ed. de La Magrana, 1987, p. 11.

¹¹ Joan Margarit: *La dona del navegant*, p. 29. («Jerónimo afirma que [Tales] midió también las pirámides por su sombra, tras haber observado el momento en que nuestra sombra es igual a nuestra altura», G. S. Kirk i J. E. Raven: *Los filósofos presocráticos*, Madrid: Ed. Gredos, 1974, p. 123 n.)

que, en pertànyer a la cultura bizantina, pot servir de lligam entre l'est i l'oest del Mare Nostrum,¹² lligam present a tot el poemari. Per aquest trajecte paisatgístic i cultural, nosaltres l'acompanyem durant el periple grec: els dotze primers poemes. Hi predomina l'encís del passat:

Restes del món antic
la mirada del viatger fascinen.¹³

La idea de la bellesa aturada, que surt a «L'Auriga de Delfos» i en el mateix poema que acabem de citar, es relaciona amb la quietud i el silenci, que esdevenen victòria sobre el temps. Tot connectant eternitat i perfecció, Perucho reproduceix aquestes nocions ben gregues: a «L'Auriga de Delfos», els déus són tal vegada els únics capaços d'assolir-les, car el conductor de carros

esguarda, amb ulls de vidre,
l'eternitat.¹⁴

«Amb ulls de vidre» impossibilita potser la mirada que aconsegueixi de capir totalment la bellesa, el domini exclusiu de les deïtats. Però, també, alhora, la perfecció de l'art humà ha reeixit potser, en aquesta escultura de bronze, a divinitzar l'auriga, a fer-lo etern, la qual cosa representa, si és certa, un capgirament de les idees clàssiques. L'auriga, de manera semblant als déus grecs, és tan humà com diví: llur nivell superior no exclou la conducta dels mortals; el poema comença:

Dignitat i poder
relliguen
la natura d'un déu
(o no, altrament,
podrien ser les venjances,
la bellesa aturada
o la fatiga dels dies).

Mentre estableixen una relació entre «L'Auriga de Delfos» i l'evolució teòrica del pensament i la pràctica artística de Perucho, les conclusions de Julià Guillamon afirmen que aquest text recull «l'aspiració de contemplar l'eternitat, de participar en una perfecció divina».¹⁵

Els motius inicials d'un bon nombre d'aquests poemes grecs són la visió d'unes ruïnes o d'una peça d'art en algun museu: en «Artemis a

¹² Anna Comnenos (1083-1148), autora de l'*Alexiada*, protagonista un poema escrit el 1920 per K. P. Kavafis, on queda reflectit el seu paper històric.

¹³ Joan Perucho: «Micenes», *Itineraris d'Orient*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 19.

¹⁴ Joan Perucho: «L'Auriga de Delfos», *Itineraris d'Orient*, p. 25.

¹⁵ Julià Guillamon: «L'obra poètica de Joan Perucho i els itineraris místics», *Avui*, 16 octubre 1985.

Efes», el temple; a «Corint», «les columnes truncades i les vies solitàries», a «Troia», la muralla; a «Micenes», la porta de les lleones; en «Atenes», el fris jònic del Partenó que mostra la processó de les Panatenees... Aquesta visió, per damunt dels segles, suscita en el poeta tant l'entusiasme per la bellesa de l'art clàssic com la possibilitat de viure-la en el present i no pas, tan sols, com a record del passat. Per aquesta raó, la victòria dels dies no representa únicament la decadència:

Però els anys sepultaren columnes i despulles.
La terra, tan nutricia, ensenyarà les dents.¹⁶

Sobretot, els motius inicials - arquitectònics i escultòrics - permeten que Perucho en proclami la bellesa actual i real, ni que sigui per mitjà de la realitat del somni, tan pròpia del poeta:

Dalt de l'Acropolis vaig veure les donzelles coronades de safra amb el nom de Bacus als llavis.¹⁷

Una vivència artística admirativa, de resultes d'una clara emoció estètica, fa que fins i tot pugui gairebé ironitzar sobre les aproximacions més científiques; «Atenes» prossegueix així:

L'esperit germànic ho proclamava (aquesta certesa) amb erudició i malenconia. Jo, però, ho vaig veure: les donzelles, els bous, les roses, els flautistes sota del sol que es pon. Ara és un marbre valuós que hom esguarda al museu.

El final torna, però, a la realitat del pas del temps, vençut tanmateix per la força intemporal de la bellesa. En la mateixa línia lleument irònica, Helena derrota Sofia Schliemann, i els segles, les princeses.¹⁸

«Artemis a Efes» utilitza un motiu geogràfic d'aquesta ciutat d'Àsia menor¹⁹ per presentar-nos la seva visió del mite de la Caçadora i per fornir d'imatges el poema. La força de la deessa hi és clara:

De llorer coronada, el teu rostre enduria
el tall de les espases.

Quan el poeta continua («Rera l'arc de la nit / la bellesa del món habitava»), «l'arc» adquireix una polisèmia ben suggeridora: com a arma de la deïtat que caça; en qualitat de símbol, que sovint la representa; i en tant que metàfora de la Lluna, a la qual Artemis també pot personificar en el seu vagareig per les muntanyes.

¹⁶ Joan Perucho: «Artemis a Efes», *Itineraris d'Orient*, p. 7.

¹⁷ Joan Perucho: «Atenes», *Itineraris d'Orient*, p. 23.

¹⁸ Joan Perucho: «Troia», *Itineraris d'Orient*, p. 13. El poema diu: «Les ruïnes sota el sol. / La muralla ens envolta. / Els llangardaixos dormen a l'areny. // Sofia Schliemann / s'ha posat les joies d'Helena. / Les princeses són cegues / quan es miren en el mirall de plata. / Són cegues sota el sol.»

¹⁹ Cal recordar que a Efes hi havia el temple més important consagrat a la dea Artemis.

L'habitual invocació a la seva condició de deïtat nutricia és palesa al darrer vers: enfront de la fecunditat mortal dels «joves cossos», «la terra, tan nutricia, ensenyarà les dents.» De fet, a l'Àsia menor Artemis representa també la fecunditat, i sovint, les qualitats d'Hècate i Artemis es confonen, car totes dues - com Apol·lo - poden ser divinitats nutrícies.

En una oposició ben manifesta, la prosa poètica de «Corint» tracta el tema del paganisme i el cristianisme. A aquella ciutat, considerada durant l'època clàssica com un lloc de perdició, arriba Sant Pau, i el breu poema anuncia un dels altres temes fonamentals - la presència de la cultura i la geografia cristianes - d'*Itineraris d'Orient*.

La mediterraneïtat és una constant a l'obra de Josep Piera (Beniopa, 1947): *El somriure de l'herba, Poemes de l'orient d'Al-Andalus* i, de manera ben interessant per a l'objectiu d'aquest article, el llibre de viatges *Estiu grec* (1985) i el poemari que parcialment hi neix i el completa, *Maremar* (1985). Tota una sèrie de vint poemes fa al·lusions a les experiències viscudes durant un itinerari estiuec per l'Egeu, sota una citació de Carles Riba que en resumeix l'estat anímic predominant: «feliç de sal exaltada».

Tot i partir en algunes ocasions de motius geogràfics més o menys semblants, la visió de Piera és, però, ben distinta de la més culturalitzada de Joan Perucho (i, no cal ni dir-ho, de l'exposada per Margarit). Per això, les referències solen ser estrictament paisatgístiques i els sentiments que expressa, de caire confessional i intimista, prop d'una moral del plaer que les noves fornades literàries associen amb la mar Mediterrània i al marge de les fonts clàssiques. Tanmateix, destaquen a *Maremar* dos poemes que, malgrat llur base contemporània, puen del coneixement de l'antiguitat.

L'un, «Afrodita de Rodas», exalta subjectivament el goig sensual del cos, i en l'engrescada exhortació al delit i al plaer, en un seguit de construccions imperatives paral·leles, arriba a confondre l'illa amb la deessa de l'amor: els apòstrofes recorden el seu possible origen, «filla del sol i de l'aigua», en relació amb Zeus i Dione o amb els òrgans sexuals d'Urà que, tallats per Cronos, caigueren a la mar i la hi varen engendrar. L'ambigüitat d'aquesta primera interpel·lació, «filla del sol i de l'aigua», afavoreix el desenvolupament d'una tal identificació²⁰, i el poema s'adreça finalment a totes dues plegades, illa i divinitat, potser també a l'empara de la història i la cortesia

²⁰ En realitat, hom acostuma a relacionar i fins a identificar Afrodita amb una altra illa, Xipre.

medievals i l'ocupació de Rodes pels cavallers hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem:

Deixa'm ser-te cavaller.
Sigues tu la meua dama.²¹

El mateix autor dona suport a aquesta interpretació del final del poema a *Estiu grec*, on recorda els grans mestres de l'Ordre de Sant Joan de l'Hospital de Jerusalem que provenien de terres catalanes.²²

L'altre poema, «Pleniluni a Súnion»²³, no té el paganisme i el vitalisme sensual del que acabem de veure. Més acostat als procediments creatius de Joan Perucho, és la contemplació de Súnion i el seu entorn allò que suscita les al·lusions a la mitologia. L'actitud meravellada de Piera es desenrotlla aquí per mitjà d'un nombre d'imatges més gran de l'habitual: alguna, «desig de bronze-mar aquest llunàtic clam», pot tal volta fer avinent el recurs expressiu d'ajuntar paraules que caracteritza Odyseas Elytis; totes, deixen constància de la capacitat descriptiva que l'autor valencià posseeix, sens dubte afavorida pel lloc.

Súnion és un promontori a la punta d'aquest triangle que constitueix la península de l'Àtica. Hi havia allí, aixecat per Pèricles, un temple de Possidó, de marbre blanc, del qual resten en peu dotze columnes.²⁴

El domini sobre la mar d'aquell indret explica ben a la clara l'adoració al déu de la mar:

A una banda les fèrtils filles de l'Egeu.

A l'altra, l'intens espill de somnis on la lluna es pentina.

(Possidó domina també l'aigua en calma, fins i tot els llacs.) Però nimmament, una citació homèrica clou el poema:

Possidó que sorolles la terra²⁵, posseïdor del trident, posseeix-me paraula.

El poder i la magnificència del lloc i del temple s'associen per tant amb el verb, i expliquen la petició final i la transformació metafòrica del vers dotze:

Ara, sacerdot oficiant i anyell al sacrifici, coltell en alt, la veu.

De fet, s'hi amaga una concepció de la poesia força semblant a la

²¹ Josep Piera: *Maremar*, Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 45.
²² Veg. Josep Piera: *Estiu grec*, Barcelona: Ed. Destino, 1985, pp. 80-84.

²³ Josep Piera: «Pleniluni a Súnion», *Maremar*, p. 54.
²⁴ Carles Riba: *Sobre poesia i sobre la meua poesia*, Barcelona: Ed. Empúries, 1984, p. 33.

²⁵ *Odissea* XI, 252: "Ποσειδάων ἑνοσίχθων"

«Possidó que sorolla la terra» (trad. Carles Riba).

grega clàssica, des d'Homer²⁶: la convicció que el poeta treballa - «sacerdot oficiant...» - inspirat pels déus i per les Muses.

En la gradual subjectivació dels motius grecs clàssics, Jaume Creus (Barcelona, 1950) dona un pas més a «Tirèsias», en *Terres interiors, platges extenses* (1983). L'endeví, que s'havia convertit en dona i coneixia doncs el major plaer sexual femení, serveix només com a punt de partença a una defensa, malgrat tot, de l'amor i de la pràctica homosexual:

Però enllà dels endevinaments,
negant-se a les prediccions dels astres,
Aquilles i Patrocle, ens n'anem
a fer l'amor davall el garrofer:
concertarem un atemptat amb les òlibes de fang.²⁷

L'amistat apassionada entre els dos herois a la *Iliada* li permet aquesta lectura personalitzada, i la referència simbòlica final, a Atena, es fa del tot evident: l'òliba com a representació d'aquesta divinitat i de la saviesa.

L'èxit del mite d'Ulisses - i no cal esmentar el reguitzell d'autors contemporanis que l'han tractat²⁸ - és difícil d'escatir: possiblement connecta amb l'arrel mateixa de la literatura, amb allò que li és (com a fabulació explicativa de la condició humana) essencial; l'*Odissea* té molt a veure amb les funcions, els personatges i fins amb l'atmosfera màgica dels contes tradicionals.²⁹ A més a més, K. P. Kavafis ens acosta el mite d'Ítaca des d'un punt de vista d'allò més actual, val a dir, l'acara com la necessitat que tenim de saber i d'arriscar-nos, d'experiència i de plaer quotidià; fet i fet, la vida treu el cap en cada vers del seu cèlebre poema:

Ítaca t'ha donat el bell viatge.
Sense ella no hauries pas sortit cap a fer-lo.
Res més no té que et pugui ja donar.³⁰

²⁶ Veg. *Iliada* A, 1: "Μῆνιν ἄειδε, θεά (...)"

i *Odissea* A, 1: "Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, (...)"

²⁷ Jaume Creus: «Tirèsias», *Terres interiors, platges extenses*, Barcelona: Edicions del Mall, 1983, pp. 20-21.

²⁸ Fins i tot abans: Du Bellay, Cristóbal de Villalón, Calderón, i Tennyson, Pascoli, Joyce, Pérez de Ayala, Pound, Kazantzakis... (veg. M. Fernández Galiano: «Homero y la posteridad», a R. Adrados et al.: *Introducción a Homero*, ed. L. Gil, Barcelona: Ed. Labor, 1984, pp. 151-155.)

²⁹ Veg. Vladimir Propp: *Morfología del cuento*, Madrid: Ed. Fundamentos, 1971.

³⁰ Konstandinos P. Kavafis: *Poemes* (trad. i anotats per C. Riba), Barcelona: Ed. Curial, 1977, p. 73:

Ἡ Ἰθάκη σ'ἔδωκε τ'ῶρα το ταξεῖδι.

Χωρίς αὐτήν δέν θᾶβγαίνεις στὸν δρόμο.

Ἄλλα δὲν ἔχει νὰ σὲ δώσει πιά.

Això a banda, el valor simbòlic que ateny en la seva complexitat fa d'aquesta epopeia homèrica una excel·lent mostra de la literatura com a viatge iniciatiu. També aquesta raó, sens dubte, ha afavorit el cultiu del mite d'Ulisses entre els poetes més joves, i, de resultes de tot plegat, des d'un tractament subjectiu i molt interioritzat.

En aquesta recreació del mite, Vicenç Villatoro (Terrassa, 1957) ens presenta un Odisseu que, com tots nosaltres, busca arribar: la revolta del viatge comporta el premi de la platja, el guany de la difícil esperança. Per això, dins una exaltació de la natura mediterrània, la platja és relacionada amb elements sensuals («verd de maragda», «blats incandescents», «les sorres més daurades»...), elements que hom pot aconseguir gràcies al futur emprat pel poeta a «La platja per Ulisses serà color de roca...».³¹

Mentre que Vicenç Villatoro en té una visió prou optimista, Odisseu a «L'illa - 8» de Gaspar Jaén i Urban (Elx, 1952) troba, afonat, una Itaca afonada: només al reflex de l'heroi li és permès de finalitzar el viatge, perquè s'hi arriba i no s'hi arriba, perquè el percaçament és un corc tan corrossiu com el pas del temps:

[...] Odisseu busca
eternament, aquella altra des d'on
els dies clars s'albirava allà lluny
el cap de terra, els fars de la costa.³²

Justament, a *L'Edat d'Or* (1983) de Francesc Parcerisas (Begues, 1944) podem veure una idea semblant amb l'ajuda de Calipso: en el poema homònim, la matèria («verns i xiprers, / una parra de vi ufana / - tot el que les mortals delita») s'enfronta amb l'esperit, i la condició - tan humana - d'Ulisses³³ emmiralla perfectament el nostre inconformisme. El retorn és el desig i el record; el poema conclou: «el desig inassolit, el record inassolible.»³⁴

De fet, Parcerisas no fa sinó transferir la situació anímica del protagonista de l'*Odissea*:

Tota vegada, les nits, les bleixava, de grat o per força,
dins l'espluga balmada amb la que, ell no volent, el volia.
Ara, es passava el dia assegut als penyals i a les barres,
[cortrencant-se a força de plors i gemecs i tristesa.]

³¹ Vicenç Villatoro: *Els arbres vora els marges*, Barcelona: Ed. Vosgos, 1981, p. 35.

³² Gaspar Jaén i Urban: *Cambra de mapes*, Barcelona: Edicions del Mall, 1982, p. 16.

³³ En les seves qualitats, més humanes que no pas estrictament heroïques, Ulisses simbolitza molt bé el neguit i l'etern descontent de l'ésser humà, ni que sigui pel càstig imposat pels déus.

³⁴ Francesc Parcerisas: «Calipso», *L'Edat d'Or*, Barcelona: Ed. Quaderns Crema, 1983, p. 39.

i guaitava la mar infecunda, estil·lant vives llàgrimes.³⁵

De manera més lliure, el poema «Ulisses» del mateix Parcerisas treu de la narració de l'arribada una reflexió molt dura: el temps, també aquí, pot haver-ho transformat tot; el destí no guarda fidelitat; el record és tan sols una idea... Els versos finals cerquen l'expressivitat en un lèxic més concret, perquè la llei de la vida es pot fer cos:

Només el carnatge dels pretendents sembla errat:
com si amb la sang hagués pretès d'esborrar
no l'altivesa i l'urc de cefal·lenis i aqueus
sinó la por de l'heroi que ha temut
que la llei de la vida arribés a imposar-se,
descarada i triomfal, als tripijocs de l'Olimp.³⁶

Segons el poeta català, la venjança no intenta de castigar els pretendents; en realitat, és la por de l'heroi a la inexorabilitat de vida i temps allò que carrega de dubtes i fletxes l'arc mortífer d'Odisseu. En Homer, el protagonista no té ja el sentiment arcaic dels herois, sinó que es plany de tot el que batega sota la situació final de la seva epopeia:

No, no és piadós sobre els homes occits gloriar-se.³⁷

Tot i continuar pouant del mite odisseic, el to és ben altre, la veu pren un color més personal i el poeta condueix els versos des del seu propi interior. A «Darrera aquell port» de *Boulevards de tardor* (1983), Guillem Soler esdevé tan naufrag com el mateix Ulisses i ni els tripijocs de l'Olimp no pot esperar, car els déus han desaparegut. L'home contemporani esguarda amb els ulls escèptics el seu passat, el present i el futur. Les al·lusions a l'*Odissea* són clares:

(...) Les sirenes criden geloses de la tramontana

³⁵ Homer: *Odissea* (trad. C. Riba), Barcelona: Alpha, 1953, V esp. vv. 154-158, p. 102:

"ἀλλ' ἢ τοι νύκτας μὲν λαύσκεν καὶ ἀνάγκη
ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι παρ' οὐκ ἐθέλων ἐθελούση"
ἦματα δ' ἄμ πέτρῃσι καὶ ἠτόνεσσι καθίζων
δάκρυσι καὶ στοναχῆσι καὶ ἄλγεσι θυμὸν ἐρέχθων
πόντον ἐπ' ἀτρύγετον δερκέσκετο δάκρυα λείβων."

³⁶ Francesc Parcerisas: *L'Edat d'Or*, p. 41.

³⁷ Homer: *Odissea*, p. 390, XXII, 412:

"Οὐκ ὀσίη καταμένοισιν ἐπ' ἀνδράσιν εὐχετάσθαι."

A Aquell de nom Ningú.³⁸

(A l'obra grega llegim:

Doncs em dic Ningú, i Ningú m'anomenen,
sí, la mare i el pare i la colla que m'acompanya.³⁹

Pel que fa a l'episodi de les sirenes és prou conegut, i el vers del poeta mallorquí «Oh déus! esperant la vostra pau» ens remet a la causa de tota l'*Odissea*. Tal vegada, la llegenda d'Helios té alguna relació amb els versos setze i disset: «Els blaus cavalls fugint de la trona d'or / Volen sobre les aigües de maragda.»)

Des de la seva coneixença del grec clàssic i des del tema amorós, un altre poeta, Jordi Cornudella (Barcelona, 1962), enraona sobre la fugacitat de les coses - «pánta rheí» - i la temor que provoca:

¿com mirarem les petjades de noies
que juguen esperant l'estrany, l'esclat feaci
de la bonança - i, marxant amb el vent,
la tempestat, a la platja de Naxos?⁴⁰

Cornudella ha travessat els segles i de Grècia estant, para atenció en l'episodi de la filla del rei dels feacis, Nausica, i Ulisses, a fi d'il·lustrar les tristes conseqüències que sovint l' enamorament té.⁴¹ Potser, també es relacionen amb aquesta llegenda dos versos del poema de Vicenç Villatoro que hem comentat més amunt; la platja

tindrà la salabor que demana la pluja
i haurà vist la nuesa de sexes virginals.

També una temàtica amorosa enfila els poemes de *Tempesta d'argent*, de Lluís Alpera (València, 1938).⁴² Tornat a l'Itaca de la seva terra mediterrània, les referències a l'illa grega, a Circe, al Minotaure, a Caront, a Tàntal i a l'*Odissea* reforcen l'arenga desesperada d'Eneas que encapçala el llibre: per això, Antoni Prats parla d'una «intertextualitat, greco-latina sobretot», al servei d'un barroquisme

³⁸ Guillem Soler: *Boulevards de tardor*, Barcelona: Ed. Quaderns Crema, 1983, p. 45.

³⁹ Homer: *Odissea*, p. 167, IX vv. 366 i 367:

"Οὐτίς ἐμοί γ' ὄνομα· Οὐτὶν δὲ με κικλήσκουσι
μήτηρ ἢ δὲ πατήρ ἢ δ' ἄλλοι πάντες ἑταῖροι."

⁴⁰ Jordi Cornudella: «Scenderemo nel gorgo muti», *Feli encès*, Barcelona: Ed. Quaderns Crema, 1985, p. 37.

⁴¹ En el món grec, l' enamorament és vist com un «páthos», gairebé com una ferida difícil de guarir. Veg. M. F. Galiano / J. Lasso de la Vega / F. R. Adrados: *El descubrimiento del amor en Grecia*, Madrid: Ed. Coloquio, 1985. Cfr. Homer: *Odissea*, esp. VI. (Ulisses, casat a Itaca, se n'haurà d'anar i no pot, doncs, dur a terme la voluntat de la donzella de maridar-se amb ell.)

⁴² Lluís Alpera: *Tempesta d'argent*, Barcelona: Edicions 62, 1986.

expressiu i d'una intensificació dramàtica del *trempe* poètic.⁴³ De fet, la vida, la mort i l'amor de l'àmbit personal s'engrandeixen per mitjà de la connotació literària, més general, del mite.

En aquest gradual allunyament de la referència més o menys objectiva al mite homèric pel camí de la subjectivació en el tractament, arribem a poemes com «Odiseu» de Josep M. Fulquet (Barcelona, 1948), en què l'heroi amb prou feines és un nom i un altre lleu motiu per a la reflexió omnipresent en el llibre, *Platges de temps* (1980): el retorn constata els estralls dels dies.⁴⁴ Per viaranys pareguts camina l'«Ulisses» de *Salamó* (1981) de Miquel de Palol (Barcelona, 1952), fins a desembocar en el viatge interior que estafà la imatge de l'heroi i converteix en cínic el comentari nihilista i anorreador del poema; ni el viatge ni la tornada paguen la pena: comptat i debatut,

feliç és molt menys que una metafísica
és un estat endocri.⁴⁵

Des de la visió actual o en un intent de derrotar el temps, Homer, els filòsofs presocràtics, els mites i les llegendes, l'arquitectura i l'escultura, la història de milèsis i atenesos, uns darrers i ben particularitzats viatges d'Odiseu,... en una època de general desorientació, la poesia catalana d'ençà de 1980 s'orienta també a la recerca de l'arrel primera. Tots som conscients que naveguem per la història amb la finalitat d'entendre'ns i veure-hi més clar el nostre present; les generacions més grans, per ventura amb una major fidelitat envers les referències de la cultura i de la cultura clàssica. De retorn, esperem que aquest viatge per la nostra poesia més recent hagi servit per a tirar i tibar una mica més alguns dels fils de la immensa tela de Penèlope que és la literatura.

⁴³ Veg. Antoni Prats: «El nou tombant de Lluís Alpera», *L'Aiguadolç* núm. 3. Marina Alta (hivern 1987), pp. 73-78.

⁴⁴ Veg. Josep M. Fulquet: *Platges de temps*, Barcelona: Edicions 62, 1980, p. 23.

⁴⁵ Miquel de Palol: «Ulisses», *Salamó*, Palma de Mallorca: Tafal; A. Vidal ed., 1981, p. 33.